فصلنامه پژوهش های حقوق تطبیقی
دوره ۲۶، شماره ۳،پاییز۱۴۰۱
صص۱۰۸-۸۹
مقاله پژوهشی

Comparative law research Quarterly
Vol.26, No.3, fall2022
pp.89-108
Original Article

ماهیت شناسی آثار سینمایی از منظر حقوق مالکیت ادبی و هنری[1] با نگاهی به حقوق فرانسه، انگلستان، آمریکا و هند

کاظم امیراحمدی[1]، محسن صادقی [*2]

دانشجوی دکتری رشته حقوق خصوصی، دانشگاه تهران، تهران، ایران
دانشیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

دریافت:۱۴۰۱/۶/۲۸ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۰/۲۷

چکیده

اثر سینمایی، نوعی اثر هنری است که در بیشتر نظام‌های ملی، تابع قواعد ویژه‌ای است که سازگار با ماهیت و نوع این اثر و همچنین صنعت پر رونق آن می‌باشد. این موضوع در حقوق ملی، با وجود صنعت رو به شکوفایی فیلم در جامعه و علاقه‌مندان بی‌شمار به آن، هنوز مورد قانون‌گذاری قرار نگرفته و دارای مجموعه‌ای از قواعد حاکم بر آن نیست. می‌توان یکی از دلایل این خلأ را نبود تعریف دقیقی از این اثر و عدم شناخت ماهیت آن دانست. سؤال اصلی که وجود دارد، این است که در خلأ قانونی موجود، ماهیت اثر سینمایی چیست؟ با توجه به تعریف اثر مشترک در قوانین فعلی مالکیت فکری، اثر سینمایی مطابق قانون فرانسه و ایران، برخلاف انگلستان، هند و ایالات متحده، اثر مشترک محسوب می‌شود و در بررسی دسته‌بندی‌های دیگر، می‌توان گفت اثر سینمایی، یک اثر مشتق، اقتباسی و صوتی تصویری نیز هست. در تمامی قوانین مورد بررسی، اثر سینمایی، اثری اقتباسی است. چرا که استفاده از عناصر اثر اولیه و تغییر در قالب در اثر دوم و یک اصالت نسبی در خلاقیت و نوآوری برای ایجاد اثر اقتباسی در همه قوانین مورد بررسی ذکر گردیده است. پس باید با توجه به حقوق آثار اقتباسی، برای محترم شمردن حقوق مولف اثر اولیه و حمایت از اثر سینمایی در حقوق ملی، قانون‌گذاری صورت پذیرد. همچنین در حقوق فرانسه مانند حقوق ایران اثر سینمایی اثر مشترک محسوب می‌گردد پس باید چگونگی

---

۱ این مقاله از پایان نامه حق مولف در آثاراقتباسی استخراج گردیده است.

* نویسنده مسئول: E-mail:sadeghilaw@ut.ac.ir

[Downloaded from clr.modares.ac.ir on 2024-05-13]

[DOR: 20.1001.1.22516751.1401.26.3.4.0]

بهره‌برداری از این اثر در حقوق فرانسه را در قانون‌گذاری برای آثار سینمایی در ایران مورد توجه قرار داد.

کلیدواژه:اثر اقتباسی، اثر مشتق، اثر مشترک، اثر هنری، اثرصوتی و تصویری، اثر سینمایی

۱. مقدمه

سینما به‌عنوان هفتمین هنر، ترکیبی از هنرهای دیگر مانند ادبیات و موسیقی است و به این ترتیب اثر مشترک حاصل از همکاری متخصصان و هنرمندان متعددی است. در ابتدای پیدایش، به جهت شیوه خاص تولید آن، به‌عنوان یکی از شاخه‌های صنعت عکاسی به‌حساب می‌آمد ولی رفته‌رفته جنبه هنری آن نمود پیدا کرد.

هنرمندان عرصه سینما از حمایت کافی در قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب سال ۱۳۴۸، برخوردار نیستند؛ زیرا نقص‌های این قانون، ازجمله عدم تعریف و تعیین ماهیت اثر سینمایی، منجر به ابهام در شناسایی صاحبان حقوق این هنر گشته و این ابهام، در تضییع حقوق پدیدآورندگان اصلی آثار سینمایی، ازجمله صاحبان آثار اولیه، نقش به سزایی دارد.

حال سؤال اساسی بحث این است که ماهیت و مفهوم حقوقی اثر سینمایی چیست؟ زیرا به لحاظ آثار حقوقی دارای اهمیت است. به‌طور مثال مشترک یا جمعی بودن اثر سینمایی، در چگونگی بهره‌برداری از آن و تعیین پدیدآورندگان و صاحبان حقوق مادی تعیین‌کننده است که با بررسی قوانین، امکان دستیابی به این نکات فراهم می‌گردد. شناسایی مؤلفان اصلی و حقوق قانونی آن‌ها ازجمله پدیدآورندگان و دارندگان حقوق اولیه، در گرو شناخت ماهیت آثار سینمایی است که آگاهی این اشخاص را نسبت به حقوق خود افزایش و موجب بهبود فعالیت سینماگران در این عرصه می‌گردد. همچنین موجب اطمینان خاطر در فعالیت و انعقاد قرارداد می‌شود.

این مقاله بر مبنای آثار دیگری در این زمینه نگارش شده و سعی در تکمیل زحمات ایشان دارد. از جمله کتاب پروفسور کلود کلمبه ترجمه دکتر محمد زاده که نگاه تطبیقی دارد و به حقوق ایران نپرداخته است و کتاب حقوق مالکیت ادبی و هنری دکتر زرکلام که به بررسی حقوق مؤلف پرداخته و به صورت تخصصی به آثار هنری نپرداخته است. همچنین پایان‌نامه خانم مختاری، با عنوان ویژگی‌های حقوق مالکیت فکری در آثار سینمایی، نیز برای این مقاله بسیار مفید بود؛ ولیکن عدم وجود تعریف اثر سینمایی از نگاه حقوق مالکیت فکری و بررسی ماهیت اقتباسی اثر سینمایی، ما را به نگارش این مقاله واداشت.

[Downloaded from clr.modares.ac.ir on 2024-05-13]

[DOR: 20.1001.1.22516751.1401.26.3.4.0]

لذا در این مقاله در کنار حقوق ایران، مطالعه تطبیقی حقوق انگلستان، فرانسه، آمریکا به دلیل پیشرو بودن در عرصه حقوق نوشته و عرفی و هند به دلیل دارا بودن صنعت بزرگ سینمای بالیوود صورت خواهد گرفت تا از این طریق به یک تعریف دقیق از اثر سینمایی دست یابیم.

پس از تعریف اثر سینمایی و مفهوم آن نیاز است تا جستاری در دسته بندی‌هایی که این اثر در آن جای می‌گیرد، از جمله آثار مشتق و مشترک و اقتباسی، صورت پذیرد تا به ویژگی‌های این اثر، برای شناخت ماهیت آن دست پیدا کنیم. مآلاً با توجه به این که مطمح نظر در مقاله، بررسی ویژه در خصوص اقتباسی بودن اثر سینمایی است؛ در مبحث اثر اقتباسی بررسی بیشتری صورت گرفته تا ماهیت اثر اقتباسی اثر سینمایی که اجلای بر دیگر دسته بندی‌ها است، نمایان گردد.

۱. تعریف و مفهوم فنی اثر سینمایی

قطعاً هر نوع اثر، دارای ویژگی‌های منحصربه‌فردی است. اثر سینمایی نیز از این قاعده مستثنا نیست و برای پی‌بردن به ویژگی‌های این اثر، ابتدا باید به تعریف و مفهوم آن بپردازیم. یک تعریف از سینما عبارت است از "نمایش ممتد تصاویر ثابت به شیوه‌ای که توهم حرکت را در تماشاگر ایجاد نماید". این تصاویر ممکن است بر اساس واقعیتی بکر تهیه و یا با اتکا به خلاقیت فیلم‌ساز انتخاب‌شده باشد (رفیعا، ۱۳۷۴: ۳۳).

در میان واژگان صنعت سینما بیشتر از عبارت اثر صوتی تصویری استفاده‌شده که اعم از اثر سینمایی است و برخی نیز از عبارت فیلم استفاده نموده‌اند؛ بنابراین، لازم است که این دو واژه هم مورد توجه قرار گیرند.

فرهنگ لغات بلک اثر دیداری- شنیداری را اثری متشکل از مجموعه‌ای از تصاویر متوالی و مرتبط تعریف می‌کند، به‌گونه‌ای که مشاهده آن‌ها احساس متوالی بودن را تداعی کند؛ خواه همراه صوت باشد و یا خیر (Garner, 2009, p.1746) . در دسته‌بندی اقسام این اثر، هدف، شکل تثبیت و نحوه استفاده، عنصر تعیین‌کننده‌ای نیست؛ ازاین‌رو اثر تلویزیونی، ویدئوگرافی[۱]، کلیپ‌ها و آثار مستند را نیز شامل می‌شود (Stamatoudi, 2003: 11).

در قوانین ملی به استثنای قوانین چند کشور، تعریفی از اثر سینمایی به چشم نمی‌خورد. در ایران علی‌رغم وجود قانون سال ۱۳۴۸، در این حوزه با نقص‌های زیادی روبرو هستیم؛ ازجمله اینکه تعریف خاصی ازاین‌گونه آثار ارائه نشده و در کنار واژه اثر سینمایی یا به جای آن، دو واژه‌ای

۱ videography

[Downloaded from clr.modares.ac.ir on 2024-05-13]

[DOR: 20.1001.1.22516751.1401.26.3.4.0]

که گفته شد، نیز ذکر گردیده است. با توجه به آنچه گفتیم به بررسی تعاریف در قوانین کشورهای هدف مقاله می‌پردازیم.

فیلم، عبارت است از "نوعی ضبط بر روی یک واسطه که از آن، تصاویر متحرک به کمک هر وسیله‌ای ممکن است تولید شود و شامل صداها نیز می‌گردد". این تعریف شامل تمامی انواع روش‌های فنی ضبط تصاویر متحرک، مثل نوارهای ویدیویی و لوح فشرده است (کاری، ساندرز، ۱۳۸۶: ۱۲۹). در ماده ۵ قانون انگلستان مصوب ۱۹۸۸ نیز فیلم تعریف‌شده است :« ضبط بر روی هر حاملی است که از آن به هر وسیله، تصویر متحرک تولید شود». در تعریفی دیگر در انگلستان، این اثر عبارت است از "تصاویر متحرک ضبط‌شده، اعم از بی‌صدا و باصدا که فرآیند ضبط آن ممکن است برنامه‌ریزی‌شده و سازمان‌یافته یا تصادفی باشد و ازآنجایی‌که ضبط این تصاویر، بر روی قالب‌های موسوم به نوار فیلم انجام می‌گیرد، از آن تحت عنوان «فیلم[1]» یاد می‌شود" (Sterling, 1992: 4). پس از تعریف فیلم، در تعریف اثر صوتی تصویری آمده است: "اثر فکری است که به شکل تصاویر متحرک با صدا یا بی‌صدا ابرازشده و تولید آن تابع مقررات خاصی است که آثار تلویزیونی و بازی‌های ویدیویی را نیز شامل می‌شود". تعریف ویژه‌ای که از فیلم و اثر سینمایی، در قانون کپی‌رایت سال ۱۹۵۶ انگلستان ارائه‌شده بود، شامل هرگونه سکانس ضبط‌شده، بر روی هر حامل مادی، به‌گونه‌ای که امکان نمایش به‌عنوان تصاویر متحرک داشته باشد، می‌شد.

همچنین قانون مالکیت فکری فرانسه، در ماده L۱۱۲-۲، در تعریف اثر صوتی تصویری بیان می‌کند: «همه آثار سینمایی و سایر آثار به شکل سکانس‌های تصاویر متحرک باصدا یا بی‌صدا به آثار صوتی تصویری معروف‌اند». (محمدزاده، محمدی، ۱۳۹۰: ۸۲) در کنار این تعاریف، در تعریف اثر سینمایی در ماده ۲ تصویب‌نامه شماره ۶۶ - ۹۰ فرانسه، آثار سینمایی آثاری تلقی می‌شوند که:

۱- دارای مجوز بهره‌برداری به مفهوم ماده ۱۹ قانون صنعت سینمایی باشند؛ به استثنای آثار مستند که برای نخستین بار از تلویزیون فرانسه پخش‌شده‌اند.

۲- آثار خارجی که مجوز بهره‌برداری ندارند، اما در کشور خود بهره‌برداری سینمایی تجاری شده‌اند (همان: ۸۴) .

مشابه تعریف انگلستان، در ماده ۲ قانون کپی‌رایت ۱۹۵۷ هند آمده است: "هرگونه اثر ضبط‌شده تصویری، بر روی هر حاملی که توسط فرآیندی تولید شده باشد که تصاویر متحرک به

---

۱ film

[Downloaded from clr.modares.ac.ir on 2024-05-13]

[DOR: 20.1001.1.22516751.1401.26.3.4.0]

هر وسیله از آن تولید شود و شامل ضبط صدایی باشد که همراه تصویر است و سینماتوگراف[1] باید به‌عنوان هر اثری تفسیر شود که توسط هر فرآیندی مشابه با سینماتوگرافی تولید شده باشد. مانند فیلم ویدیویی". البته این تعریف فیلم را شامل صدا دانسته که می‌تواند بدون صدا هم باشد.

ماده ۱۰۱ قانون کپی‌رایت آمریکا در شناسایی آثار سینمایی و در تعریف آثار صوتی تصویری مقرر می‌دارد: «آثاری هستند متشکل از یک سری عکس‌های مرتبط به هم و اغلب همراه با صدا و ذاتاً برای نمایش از طریق وسایل و ابزارهایی نظیر پروژکتورها مورد استفاده قرار می‌گیرند؛ صرف‌نظر از ماهیت حاملی که این آثار در آن‌ها به منصه ظهور رسیده است».

تعاریف ارائه‌شده در قوانین مختلف، در مقام بیان مفهومی واحد اما از طریق عبارات متعددند و با توجه به این تعاریف می‌توان گفت: «اثر سینمایی اثری متشکل از مجموعه‌ای از تصاویر پیوسته و مرتبط است که به‌صورت متوالی نمایش داده می‌شوند و حس حرکت را القا می‌کنند و ممکن است همراه با صدا یا بدون آن باشد». در این تعریف پیشنهادی، عبارت «حامل مادی» حذف و به‌جای بکار بردن عبارت «تصویر متحرک»، از «نمایش دادن تصاویر به نحوی که حس حرکت القا شود»، استفاده شده که دقیق‌تر است (مختاری، ۱۳۹۴: ۱۱). این تعریف کاملاً فنی است؛ ولیکن ما برای پی بردن به ماهیت حقوقی آثار سینمایی نیاز به یک تعریف از منظر حقوق مالکیت فکری به معنای خاص داریم که با بررسی ویژگی ها و ماهیت آثار سینمایی به دست می‌آید.

۲. ماهیت آثار سینمایی در حقوق مالکیت فکری

اثر سینمایی یک اثر هنری است و اثر هنری به‌طور رایج به هر اثر فکری در زمینه موسیقی، درام، تجسمی، گرافیکی، صوتی تصویری و ... اطلاق می‌شود. با توجه به اینکه مفهوم بنیادین حقوق مولف، اثر فکری است؛ اثر هنری اهمیت جنبی دارد. با وجود این، حقوق مولف حاوی تعدادی مقررات خاص آثار هنری است که بررسی حقوق مالکیت فکری در اثر سینمایی، از جنبه هنری است که در آن به کاررفته است.

بنا به تعدد افراد شرکت‌کننده در خلق اثر سینمایی، بررسی ماهیت آن دارای اثر حقوقی است. برای مثال، بسته به مشترک یا جمعی بودن این اثر، آثار متفاوتی به همراه دارد. در اثر مشترک، همه پدیدآورندگان در بهره‌برداری از اثر، سهیم می‌شوند؛ ولی در اثر جمعی، بهره‌برداری از اثر، در دستان شخص حقیقی یا حقوقی مدیر است. بررسی ماهیت اثر سینمایی ازلحاظ اقتباسی

---

۱ Cinematograph

[Downloaded from clr.modares.ac.ir on 2024-05-13]

[DOR: 20.1001.1.22516751.1401.26.3.4.0]

بودن نیز حائز اهمیت است؛ زیرا برای اثر اولیه، حقوقی متصور است که باید رعایت شود و نیز برای مولفین اثر اقتباسی حقوقی متفاوت وجود دارد که باید بررسی گردد.

۱-۳. بررسی مشتق بودن اثر سینمایی

اثر سینمایی در دسته آثار مشتق جای می‌گیرد. اثر مشتق اثری فکری است که با بهره‌گیری از اثری ازقبل‌موجود، بدون همکاری مؤلف آن تجسم‌یافته است. در بند ۲ ماده ۲-۱۱۳ ق.م.ف ۱۹۹۲، اثر مشتق[۱] «اثری جدید است که با استفاده از اثر ازقبل‌موجود، اما بدون همکاری مؤلف آن تهیه شده باشد». قانون‌گذار فرانسه واژه مشتق را برای توصیف آثار دستِ‌دوم برگزیده است که بیانگر استفاده از اثر ازقبل‌موجود است و این استفاده ممکن است با روی هم قرار دادن ساده آن اثر انجام گیرد. در حقوق فرانسه، اثر سمعی و بصری که بر اساس یک رمان تولید شده و با کنار هم قراردادن یک اثر ادبی، موسیقی و عکس تولید می شود، نمونه ای از اثر مشتق است؛ بدین‌جهت اثر سینمایی می‌تواند اثر مشتق محسوب گردد (محمد زاده، محمدی، پیشین: ۸۲ و ۹۱).

در دیباچه قانون کپی‌رایت کشور آمریکا، اثر مشتق چنین تعریف شده است: «اثری است که بر پایه یک یا چند اثر از آثار پیشین به وجود آمده است». در این تعریف صرفا اشتقاق از آثار قبلی، معیاری برای تعریف اثر اشتقاقی بوده و در آن اشاره به شرط دیگری نشده است. در ادامه مصادیق اثر مشتق بیان شده است که می‌توان گفت شامل اثر سینمایی هم می‌شود: مانند ترجمه، تنظیمات موسیقایی، به صورت نمایش درآوردن، به صورت داستان درآوردن، اصلاح نسخه های عکس، آثار صوتی، آثار هنری مجدد تولید شده، خلاصه نویسی‌ها و جمع آوری‌ها و یا هر شکل دیگری که اثر در آن شکل، امکان خلق مجدد، انتقال یا اقتباس دارد.[۲] در این مصادیق از «به صورت نمایش درآوردن» نام برده شده است که با اثر سینمایی و با به نمایش در آوردن فیلم‌نامه‌ای که از یک رمان شکل می‌گیرد، منطبق است.

در قانون سال ۱۹۵۶ کشور انگلستان، علاوه بر آثار اصلی، دسته دیگری از آثار، تحت عنوان آثار اشتقاقی یا آثار موسسه‌ای که شامل ضبط آثار صوتی، فیلم‌های سینمایی، پخش‌های رادیو-تلویزیونی و شیوه چاپی آثار منتشر شده است نیز، مورد حمایت قرار گرفته است. این آثار از این

---

۱ Oeuvre dérivé

۲ US Copyright Office, Copyright In Derivative Works And Compilations, Library Of Congress, 101 independence Aveneue SE, Washington DC20559, last visited: 20/10/2013, available at: http://www.copyright.gov/circs/circ14.pdf,p 1

[Downloaded from clr.modares.ac.ir on 2024-05-13]

[DOR: 20.1001.1.22516751.1401.26.3.4.0]

جهت اشتقاقی نامیده می‌شوند که عموما برگرفته از آثار دسته اول یعنی آثار اصلی هستند (Bainbridge, 1999, p. 34).

در قانون هند نامی از اثر مشتق برده نشده است. در قانون ایران نیز نامی از اثر مشتق برده نشده است ولی در بند ۱۲ مصادیق آثار مورد حمایت، اثری را که با ترکیب چند اثر دیگر به وجود بیاید، مورد حمایت قرار داده که به تعریف اثر مشتق در کشورهای مورد مطالعه نزدیک است.

در تمامی تعاریف به بهره‌برداری یا شکل‌گیری اثر دوم از اثری ازپیش‌موجود یا کنار هم گذاشتن آثار اولیه در اثر دوم اشاره شده است که می‌توان اثر سینمایی را با توجه به استفاده از فیلم‌نامه‌ای که خود از یک رمان نوشته‌شده یا ترکیب موسیقی و تصویر و ... ایجاد شده، در دسته آثار اشتقاقی جای داد. البته شرط دیگری که در اثر اشتقاقی وجود دارد که می‌تواند منجر به محسوب نشدن اثر سینمایی به عنوان اثر مشتق گردد و آن عدم همکاری مولف اول در اثر مشتق است.

۲-۳. بررسی جمعی بودن اثر سینمایی

اثر جمعی[۱]، اثری است که به ابتکار یک شخص حقیقی یا حقوقی تهیه و منتشر می‌شود که این شخص کارها را بین مؤلفان متعدد تقسیم می‌کند و خودش نقش تنظیم‌کننده را بر عهده دارد (کلمبه، ۱۳۸۵: ۱۹۹). بند ۳ ماده ۲-۱۱۳ L قانون فرانسه مصوب ۱۹۹۲ نیز در تعریف این نوع از اثر، بیان می‌کند: "با ابتکار شخصی حقیقی یا حقوقی ایجاد شده است که آن را ویرایش و منتشر می‌کند و تحت نام و مدیریت وی افشا می‌شود". در این اثر همکاری‌های شخصی مؤلفانی که در تولید آن شرکت کرده‌اند در کل اثر ممزوج شده است، بدون امکان وجود حق مستقلی برای هر یک از مؤلفان و شرکت‌کنندگان در تألیف اثر (همان: ۶۹).

در حقوق انگلستان، برای کسانی که در یک اثر جمعی همکاری می‌کنند حق کپی‌رایت اعطا می‌شود و مدیر نیز کپی‌رایت مستقلی دریافت می‌کند(Goldstein, 2010, p. 252) .

قانون آمریکا در بخش تعاریف، در ماده ۱۰۱، تعریفی از اثر جمعی ارائه داده است که به آثار ترکیبی شباهت بیشتری دارد. به موجب این تعریف، اثر جمعی مانند نشریات ادواری، گلچین‌ها و فرهنگ لغات، اثری است که عده‌ای در آن مشارکت داشته و آثار جداگانه و مستقل‌شان را به طور کلی در یک اثر جمع‌آوری می‌کنند.

---

۱ Oeuvre collective

[Downloaded from clr.modares.ac.ir on 2024-05-13]

[DOR: 20.1001.1.22516751.1401.26.3.4.0]

در قانون کپی‌رایت ۱۹۵۷ هندوستان هیچ تعریف یا مفهوم مشابه‌ای از اثر جمعی ارائه نشده است.

در قانون حمایت از مولفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸، تعریفی از اثر جمعی ارائه نشده و در واقع اثر جمعی تاسیس یا نهاد حقوقی جدیدی است که در سیستم حقوق ایران سابقه نداشته است.

تصور جمعی بودن اثر سینمایی، چالش‌هایی را به همراه دارد . در این اثر، حقوق هریک از همکاران در ابهام قرار می‌گیرد و شخص مدیر دارنده حقوق تلقی می‌شود. از سویی مفهوم اثر جمعی به سادگی قابل تبیین نیست. چه اینکه در بسیاری از وجوه، مانند عدم تعیین حق همکاران به اثر مشترک شبیه است و یا گاهی اثر مشترک نیز با مدیریت یک شخص حقیقی و حقوقی خلق می‌شود.

به هرحال پیش‌بینی اثر سینمایی به عنوان اثر جمعی، به معنای آن است که حق مؤلف در دستان تهیه‌کننده تثبیت شود و سایر همکاران از حق مشخص قانونی برخوردار نباشند. در این میان اگرچه می‌توان توجیه کرد که پدیدآورندگان اثر جمعی از منافع آفرینش خود به نفع بهره‌بردار صرف‌نظر می‌کنند، اما به جهت تضییع حق پدیدآورندگان و ابهام در تعریف اثر جمعی به نظر می‌رسد که توسعه این مفهوم به اثر سینمایی، مخاطره‌آمیز بوده و معقول نخواهد بود (زرکلام،۱۳۸۷ :۱۰۱). همچنین تحت شرایطی امکان بهره‌برداری مجزا برای برخی از هنرمندان در اثر سینمایی وجود دارد. مانند مؤلف موسیقی که چنین بهره‌برداری مجزایی در اثر جمعی وجود ندارد.

۳-۳. بررسی مشترک بودن اثر سینمایی[۱]

در نظام‌های شخص‌محور ازجمله فرانسه،اثر مشترک: «اثری است که در آفرینش آن اشخاص حقیقی متعدد همکاری دارند»[۲]. اهمیتی ندارد که همکاری از انواع گوناگون و یا هم‌نوع باشد، همچنین خالی از اهمیت است که سهم هر یک قابل تعیین باشد یا خیر، نمونه بارز اثر مشترک را فیلم سینمائی می‌دانند. اثر مشترک سهم مشاعی با ماهیت خاص بین مؤلفان را ایجاد می‌کند (محمد زاده، محمدی، پیشین: ۸۸).

در خصوص بهره برداری از اثر مشترک، در حقوق فرانسه موافقت مشترک پدیدآورندگان اثر سینمایی، برای تایید هرگونه بهره‌برداری و به ویژه تولید یک اثر ثانویه لازم است و در مواد L.132.24تا L.132.30 با انعقاد قرارداد بین تهیه‌کننده و پدیدآورندگان، واگذاری انحصاری حق

---

۱ Oeuvre de collaboration

۲ بند ۱ ماده ۲-۱۱۳ ق.م.ف فرانسه.

[Downloaded from clr.modares.ac.ir on 2024-05-13]

[DOR: 20.1001.1.22516751.1401.26.3.4.0]

بهره‌برداری به تهیه‌کننده مفروض تلقی می‌شود؛ البته به جز حقوق پدیدآورنده موسیقی و مواردی که خلاف آن پیش‌بینی‌شده باشد. همچنین این فرض شامل حقوق معنوی اثر که متعلق به هر یک از عوامل است، نمی‌شود (Bernault, 2014, p. 3) .

ماده ۷ قانون کپی‌رایت ۱۹۸۸ انگلستان، فیلم را اثر مشترک[1] تلقی می‌کند مگر آنکه تهیه‌کننده و کارگردان آن واحد باشند؛ اما تعریف متفاوت است و اثر مشترک اثری است که چندین مؤلف آن را پدید می‌آورند بدون آنکه مشارکت و سهم پدیدآورندگان از یکدیگر تفکیک‌پذیر باشد (محمد زاده، محمدی، پیشین: ۲۳۶). تفاوت تعریف دو نظام حقوقی، در قابلیت تفکیک سهم پدیدآورندگان اثر مشترک است که در نظام حقوقی انگلستان نباید قابل تفکیک باشد ولی در قانون فرانسه این قید وجود ندارد.

مشابه این تعریف در ماده ۲ قانون کپی‌رایت هند بیان شده است. در بند z ماده ۲ قانون کپی‌رایت هندوستان مصوب ۱۹۵۷، اثر مشترک را این گونه تعریف می‌کند: « به معنای اثری است که با همکاری دو یا چند پدیدآورنده تولید شده است که در آن سهم یک نویسنده از مشارکت نویسنده یا نویسندگان دیگر متمایز نیست».

در قانون کپی‌رایت آمریکا اثر مشترک اثری است که توسط دو مؤلف یا بیشتر به قصد یک اثر واحد و غیر قابل تفکیک ایجاد شود (Kamina, 2004, p. 135) .

در ماده شش قانون سال ۱۳۴۸ ایران، اثر مشترک اثری است که: «با همکاری دو یا چند پدیدآورنده به وجود آمده باشد و کار یکایک آن‌ها جدا و متمایز نباشد» و حقوق پدیدآورندگان را به نحو مشاع به رسمیت شناخته است (محمدزاده، ۱۳۹۸: ۶۶). این تعریف شبیه موارد ذکرشده در نظام حقوقی انگلستان، آمریکا و هند است. در توجیه تفکیک ناپذیر بودن اثر مشترک می‌توان قائل بود که قانون‌گذار در قانون سال ۴۸، به مرحله افشاء و انتشار اثر، نظر داشته که یک اثر واحد منتشر گردد وگرنه امکان تفکیک در مرحله خلق و تولید اثر، امری بدیهی به نظر می‌رسد.

با توجه به تعاریف و قوانین پیش‌گفته، اثر سینمایی که حاصل همکاری هنرمندان و عوامل فنی و هنری است که به صورت مشترک اجرا شده، از مصادیق اثر مشترک محسوب می‌گردد و حقوق منتسب به آن برای همه عوامل یادشده به‌صورت مشاع خواهد بود. این نتیجه از آن جهت که در قانون ما اثر جمعی بر خلاف اثر مشترک شناسایی نگردیده، معقول‌تر به نظر می‌رسد و رویه عملی صنعت سینما در ایران نیز موید آن است. چرا که با خلق اثر سینمایی، برای همه

۱. work of joint authorship

[Downloaded from clr.modares.ac.ir on 2024-05-13]

[DOR: 20.1001.1.22516751.1401.26.3.4.0]

عوامل اثر حقوق مادی ایجاد می‌شود که پیش یا پس از مشارکت، بهره‌برداری از اثر، با قراردادهای جداگانه به شخص واحد واگذار می‌گردد (مختاری، ۱۳۹۴: ۱۰۳).

۴-۳. اثر اقتباسی

اقتباس از ریشه قبس به معنای آتش‌پاره، گرفتن روشنایی، فراگرفتن علم از کسی و اندکی از قرآن یا حدیث در عبارت خود آوردن است (عمید،۱۳۵۳: ۵۳). در خصوص اثر اقتباسی، یکی از اساتید تعریفی ارائه می‌دهد که در معنای کلی، شامل هر نوع اثری می‌شود که بر پایه اثر دیگر پدید آمده؛ مانند استفاده از یک داستان برای ساختن نمایش‌نامه (زرکلام، ۱۳۸۷: ۶۲). البته باید توجه کرد که صرف کپی‌برداری از اثر، بدون هیچ تغییری را نمی‌توان در حوزه آثار اقتباسی قرارداد. با توجه به این تعریف، دامنه شمول آثار اقتباسی بسیار گسترده است اما تعریفی که مورد قبول نظام‌های حقوقی مورد بررسی مقاله است، تغییر دادن یک اثر و تبدیل آن به اثری از نوع دیگر است؛ مثل تهیه فیلم‌نامه از روی یک کتاب. همچنین است ترجمه، تلخیص، تنظیم یک آهنگ و به‌روز کردن متون ادبی که شرح آن در قوانین چهار کشور مورد بررسی در ادامه می آید.

شرط اصلی در ایجاد اثر اقتباسی، اصالت است. البته نمی‌توان قائل به اصالت مطلق بود و باید به اصالت نسبی نظر داشت. چنان‌که یکی از اساتید اظهار می‌کند که «به‌جرئت می‌توان گفت که تمامی آثار موجود به نوعی برگرفته از آثار قبلی هستند و هیچ اثری را نمی‌توان پیدا کرد که به‌طور مطلق اصیل باشد. بدون تردید علم و دانش ما مبتنی بر یافته‌ها و دست‌آوردهای پیشینیان است و استفاده از آن‌ها اجتناب‌ناپذیر است» (محمدی، ۱۳۸۸: ۳۸).

در الزامات اقتباس باید توجه کرد که در وام‌گیری از جوهره اثرِ ازقبل‌موجود، حق معنوی مطرح است و اثر اقتباسی نباید برخلاف "روح یا جوهره" اثر اولیه باشد. با وجود این، تعیین مرز بین ممنوعیت تغییر ماهیت و آزادی لازم برای آفرینش، مشکل است. درواقع، اقتباس کننده باید از نوعی آزادی در تهیه اثر اقتباسی برخوردار و اقتباس از اثر ادبی در سینما مستلزم آزادی برای وی است (محمد زاده، محمدی، پیشین: ۱۵).

نمایش‌های اثر اقتباسی به‌گونه‌ای است که بین قهرمان‌ها و داستان، در اثر اولیه و اثر اقتباسی، «ارتباط» وجود دارد. به همین دلیل، نویسنده اثر اقتباسی که مجوز نویسنده اثر اصلی را به دست آورده است، موظف به وفاداری به جوهره اثر اولیه می‌باشد(Léger, 2018, p. 76) .

جوهره اثر اولیه، در عناصر اصلی آن است. اقتباس در اصلاح یا ساختار جدیدی شکل می‌گیرد که باعث می‌شود عناصر اثر اصلی، به صورت متفاوتی ارائه شود: این عمل «انتقال» است، یعنی ایجاد اثری که نسخه جدیدی از اثر اول است. البته لازمه این عمل، وفاداری به جوهره اثر است

[Downloaded from clr.modares.ac.ir on 2024-05-13]

[DOR: 20.1001.1.22516751.1401.26.3.4.0]

که بر اساس آن، رویه قضایی حق تمامیت اثر را به رسمیت می‌شناسد. وفاداری به جوهره اثر اولیه، نویسنده اثر اقتباسی را متعهد می‌کند که به هویت اثر اولیه احترام بگذارد، یعنی جوهره اثر اصلی را بیان کند.

استاد دبوآ[1] در مقاله «حق مولف در فرانسه» بیان می‌کند که احترام به جوهره اثر ادبی به اثر دوم بستگی دارد، با نشان دادن این واقعیت که "با حضور در نمایش فیلم، تماشاگران قادر خواهند بود واکنش‌های عاطفی نویسنده اثر اصلی را احساس کنند. احترام به جوهره اثر، آن چیزی است که مؤلف اثر اولیه می‌خواهد". احترام به جوهره اثر اصلی توسط اثر جدید، ملاک مثبتی است که اجازه می‌دهد تا شما یک اثر را به دسته آثار اقتباسی ببرید. اثر اولیه به‌کاررفته، مواد اساسی اثر جدید است که به تقویت و غنی‌سازی آن کمک می‌کند. در اثر اقتباسی از بعد مادی حق مؤلف بهره برده می‌شود و همچنین به نویسنده این امکان داده می‌شود که از ارزش‌های مختلف اثر خود بهره ببرد. قانون‌گذار برای تشویق به تولید این ارزش‌ها، اشخاص ثالث را تشویق می‌کند تا با رعایت حق مؤلف، برای تحقق ارزش‌های اثر اولیه، روی آن سرمایه‌گذاری کنند (ibid: 159).

اکنون ارتباط بین اثر سینمایی و اثر اقتباسی به خوبی درک می‌شود. اثر سینمایی یکی از مصادیق پرکاربرد اثر اقتباسی است و اقتباس در مورد فیلم‌های سینمایی بسیار رایج است؛ زیرا هر فیلم سینمایی یک فیلم‌نامه دارد که آن هم از یک رمان یا داستان اقتباس شده است. چندین فیلم یا نمایش تلویزیونی بر اساس رمان‌ها یا نمایش‌نامه‌های محبوب ساخته‌شده‌اند. جدیدترین نمونه آن بازی تاج‌وتخت است؛ یک برنامه تلویزیونی که بسیار محبوب شد و در سطح جهانی مورد استقبال قرار گرفت، بر اساس کتاب «آواز آتش و یخ» نوشته جورج مارتین بود. مجموعه‌ای از رمان‌های فانتزی که به یک برنامه تلویزیونی موفق تبدیل شد(Shaikh, 2019, p. 2) .

امروزه مهم‌ترین فرضیه، اقتباسی بودن اثر سینمایی کولاژها[2] است که مونتاژی را با استفاده از ابزارهای دیجیتالی ایجاد می‌کند. نتیجه این کولاژها اغلب پیامی بسیار متفاوت با آثار اولیه دارند. این رویکرد می‌تواند از طریق نمایش متوالی آثار صوتی و تصویری یا ارتباط بین سکانس‌ها یا موسیقی متن، فیلم متفاوتی به وجود بیاورد (Léger, ibid, p. 14) .

به اقتباس در آثار سینمایی در قوانین نیز اشاره شده است چنانکه در ماده ۲۱ قانون کپی‌رایت ۱۹۸۸ انگلستان، تبدیل یک اثر غیرنمایشی به اثر نمایشی و یا یک اثر نمایشی به اثر غیرنمایشی به‌عنوان اقتباس مشخص‌شده است (محمد زاده، محمدی، پیشین: ۲۰۵).

---

۱. H. Desbois

۲.Collage

[Downloaded from clr.modares.ac.ir on 2024-05-13]

[DOR: 20.1001.1.22516751.1401.26.3.4.0]

در حقوق فرانسه، اقتباس مستلزم تبدیل اثرِ ازقبل‌موجود است. تغییری که نوعی تکثیر و گذر از یک نوع به‌نوعی دیگر است یا در بطن همان نوع صورت می‌گیرد. بازبینی اثر، اقتباس از رمان در تئاتر، تنظیم موسیقی، ترجمه و در نوع متفاوت، تغییر یک اثر ادبی به نقاشی متحرک (کارتون)، اقتباس سینمایی، تکثیر نقاشی یک مجسمه، اقتباس محسوب می‌شوند و ماده L.112-2 قانون مالکیت فکری فرانسه نیز اثر سینمایی را تحت عنوان اثر اقتباسی حمایت می‌نماید. البته قرار دادن ساده و صرف اثری در اثر دوم، به‌روز کردن اثری بدون اصلاح اثر و رنگ‌آمیزی اثر سینمایی سیاه‌وسفید، اقتباس محسوب نمی‌شود (همان: 14).

در قانون آمریکا ترجمه، نمایشی کردن، تخیلی کردن، تنظیم موسیقی، بازتولید هنری، ضبط صدا، خلاصه کردن یا هر فرم دیگری که در آن‌یک اثر از نو قالب‌ریزی می‌شود اثر اقتباسی است.

همچنین در ماده 2 قانون کپی‌رایت ۱۹۵۷ هند، اقتباس شامل تبدیل اثر نمایشی به غیر نمایشی و تبدیل اثر ادبی یا هنری به اثری نمایشی است. همچنین خلاصه کردن اثر ادبی یا نمایشی به‌وسیله‌ی عکس به طوری که قابل تکثیر در کتاب یا مجله یا روزنامه باشد نیز، اثر اقتباسی محسوب می‌گردد.

در قانون ایران نامی از اقتباس برده نشده اما در ماده ۵ قانون حمایت از حقوق مولفان، به استفاده از اثر برای خلق اثری دیگر، اشاره‌شده است.

در ادامه توضیحات در خصوص اثر اقتباسی، لازم به ذکر است که برای ایجاد اثر اقتباسی، نیازمند اجازه مؤلف اثر اولیه هستیم. حال سؤال این است که به دست آوردن این مجوز چگونه انجام می‌پذیرد؟ مسلماً حق تألیف اثر اولیه که از آن اقتباس صورت می‌پذیرد، متعلق به نویسنده آن است و باید قبل از اقتباس، از مؤلف اثر اصلی مجوز گرفته شود تا حقوق مالکیت فکری اثر و مؤلفش رعایت گردد. برای هر اقتباس، باید یک قرارداد مجوز وجود داشته باشد؛ به عبارت دیگر، باید این قرارداد وجود داشته باشد که معامله ایده‌ها را معتبر و قانونی کند. برای مثال در هند بازسازی هندی فیلم بنگالی "راجکاهینی" که تحت عنوان " بیگم جان" منتشر شد، در پی قرارداد مجوز بین سازندگان فیلم‌های مربوطه انجام گرفت(Shaikh, ibid, p. 2) .

لازم به ذکر است که این مجوز با مجوزهای ارائه شده توسط سازمان‌های مدیریت جمعی سینماگران متفاوت است. اصلی‌ترین اقدام سازمان‌های مدیریت جمعی سینمایی، صدور مجوز بهره‌برداری از آثار سینمایی است. این مجوزها دارای شرایطی است و باید مشخص شود چه اشخاصی حائز شرایط دریافت مجوز هستند، مجوز مربوط به کدام حقوق مولف است و تعرفه‌ها چگونه تعیین می‌گردند. معمولاً مجوزگیرندگان شامل شرکت‌های خصوصی، سازمان‌ها و انجمن‌های غیرانتفاعی، باشگاه‌های خصوصی و... هستند. به طورمثال، شرکت‌های تجاری معمولاً

[Downloaded from clr.modares.ac.ir on 2024-05-13]

[DOR: 20.1001.1.22516751.1401.26.3.4.0]

به دنبال به‌کارگیری روش‌هایی برای تشویق کارمندان و جلب توجه مشتریان خود هستند و استفاده از ویدیو و فیلم، روشی جذاب برای انتقال ایده‌ها و جلب توجه نسبت به محصولات و خدمات محسوب می‌شود. البته این مجوزها به معنای پخش و نمایش عمومی فیلم‌ها در شرایط خاص است و معنای تکثیر، اقتباس، میکس، ویرایش و سایر موارد بهره‌برداری از اثر نیست و هر یک از این موارد به اخذ اجازه از صاحب حق نیاز دارد (شاکری، نورعلی، ۱۳۹۹: ۱۱۴).

حال اگر این مجوز نباشد و نقض صورت پذیرد، نقض حق اقتباس با نقض حق تکثیر تفاوت چندانی ندارد و تشخیص یک اثر اقتباسی از کپی، کار ساده‌ای نیست (Kamina, 2004, p. 223). در کشورهای حقوق نوشته، این پرسش که «آیا اثر دوم اقتباسی است؟» به این برمی‌گردد که آیا عناصر اثر اول در اثر دوم گنجانده شده‌اند؟ و اگر چنین است تا چه حد این اتفاق افتاده است؟ اگر بین اثر اول و دوم فاصله زیاد باشد، اقتباسی صورت نگرفته است (Goldstein, 2010, p. 316).

تشخیص اقتباسی بودن یک اثر سینمایی در صورت اختلاف و ابهام، با دادگاه است. چنانکه در پرونده آناند علیه دلوکس‌فیلم در هند، تحت قانون کپی‌رایت و حقوق عرفی دادگاه بیان کرد: «آشکار است که در جایی که یک ایده مشابه، به‌گونه‌ای متفاوت درحال ایجاد و تکمیل است، منبع مشترک است و شباهت‌هایی نیز وجود دارد. در چنین مواردی، دادگاه‌ها باید تعیین کنند که در اینجا آیا اقتباس در عناصر اساسی یا جوهری آثار دارای کپی‌رایت وجود دارد یا خیر؟» به‌عبارت دیگر، به‌منظور نقض کپی‌رایت، اثر دوم باید یک نسخه اساسی از اثر اول باشد که در نگاه اول نشان بدهد که متهم، در ارتکاب نقض کپی رایت مجرم است.(Furtado, 2016, p. 2).

در انگلستان، کپی کردن فیلم تنها با برداشتن واقعی تصاویر آن اتفاق می‌افتد، به‌عبارت‌دیگر، فیلم‌برداری کردن از صحنه‌های مشابه، منجر به نقض کپی‌رایت نمی‌شود. به‌طریق‌اولی نسخه‌ی نمایشی یا کتاب چنین فیلمی نیز نقض محسوب نمی‌شود؛ بنابراین در انگلستان تهیه‌کنندگان برای اعتراض به چنین اقتباس‌هایی باید از حقوق موجود در آثار مبنایی، خصوصاً فیلم‌نامه کمک بگیرند (Kamina, ibid, p. 220). زیرا کپی‌برداری یا تقلید از لباس‌ها یا دکور صحنه و یا آرایش و گریم نیز آن‌قدر ماهوی نیستند که منجر به نقض فیلم گردند. گرچه لباس‌ها و دکورها خود ممکن است تحت حمایت اثر هنری باشند(ibid: 222) .

در فرانسه نقض حق، با معیار شباهت بین اثر اصلی و اثری که از آن کپی شده سنجیده می‌شود و نه تفاوت. در این سنجش، تفاوت‌های بین دو اثر باید کنار گذاشته شوند. درواقع آزمون نقض در مورد اقتباس، همان آزمونی است که در مورد نقض حق تکثیر انجام می‌شود. به عبارت دیگر، وام گرفتن بدون اجازه از یک اثر حمایت‌شده (مانند خط داستانی، دیالوگ‌ها، طرح کلی

[Downloaded from clr.modares.ac.ir on 2024-05-13]

[DOR: 20.1001.1.22516751.1401.26.3.4.0]

داستان و...)، نقض حق (اقتباس و تکثیر) است. درمجموع رویه در فرانسه نشان می‌دهد که اگر عنصری اصیل، از اثری وام گرفته شود، فارغ از میزان و شکل آن، اگر بدون مجوز باشد، نقض حق اقتباس اتفاق افتاده است (Das, 2015, p. 223).

در همین راستا، در پرونده‌ای معروف به «دوچرخه آبی»، دادگاه بدوی فرانسه پس از بررسی جامع دو کتاب، رأی داد که کتاب «دوچرخه آبی»، ناقض حق کتاب «بربادرفته» محسوب می‌گردد. دادگاه تجدیدنظر پس از بررسی، رأی را نقض کرد و استدلال کرد که با آنکه هر دو داستان شبیه به هم آغاز می‌گردند، اما ایده‌ی کتاب ایده‌ای پیش‌پاافتاده است و این دو کتاب به طرز متفاوتی نوشته شده‌اند. این رأی در دادگاه عالی فرانسه نقض شد و استدلال گردید که دادگاه تجدیدنظر باید به مشابهت بیان و ترکیب این دو کتاب توجه می‌کرد. درنهایت این دادگاه تأیید کرد که نقض حق را باید توسط شباهت‌ها و نه تفاوت‌های بین دو اثر سنجید(ibid: 223).

در آمریکا و فرانسه معیار دیگری وجود دارد و آن بحث دسترسی به اثر است. یعنی باید ابتدا بررسی شود که مؤلفی که در مظان نقض است، آیا به اثر اصلی دسترسی داشته یا خیر. این بر عهده خواهان است که اثبات کند مؤلف اثر دوم امکان معقول و منطقی -و نه صرفاً نظری- دسترسی به اثر اصلی را داشته است. اگر مؤلف اثر دوم به اثر اصلی دسترسی نداشته، نقضی صورت نگرفته است؛ چرا که ممکن است خلقی مستقل، شبیه به اثر اول باشد. در دادگاه‌های فرانسه حسن نیت مؤلف دوم تأثیری در رسیدگی ندارد. وقتی شباهت دو اثر زیاد باشد، معمولاً اماره بر سوء نیت است (Gautier, 2002, p. 2).

درمجموع، معیار شباهت ملاکی کاملاً ذهنی است. در برخی موارد به نظر می‌رسد قاضی ابتدا می‌اندیشد که آیا اثر دوم باید نقض تلقی شود یا خیر و سپس به دنبال دلیلی برای توجیه تصمیم خود می‌گردد. معمولاً قاضی در رأی خود سعی می‌کند بین کپی‌رایت و آزادی بیان، توازن برقرار کند (Maxwell, 2009, p. 11).

در پایان بنا بر آنچه گفته شد، اثر سینمایی با توجه به تعاریفی که از اثر اقتباسی در قوانین ارائه و در ضمن آن از اثر سینمایی نیز نام‌برده شده و یا تعاریفی که از اثر سینمایی شده است، یکی از مصادیق اثر اقتباسی است. همچون تبدیل رمان به فیلم‌نامه یا تبدیل عکس‌های ممتد به فیلم. بنابراین برای ایجاد اثر سینمایی که از مصادیق اثر اقتباسی است، نیازمند اجازه مولف اثر اصلی یا نویسنده داستان هستیم و پس از خلق اثر سینمایی، حقوق این اثر به دو دسته حقوق نویسنده اثر اولیه و حقوق پدیدآورنده اثر اقتباسی تقسیم می گردد که نیاز به بررسی جداگانه در یک نوشتار دیگر دارد.

[Downloaded from clr.modares.ac.ir on 2024-05-13]

[DOR: 20.1001.1.22516751.1401.26.3.4.0]

۳. نتیجه

اثر سینمایی چه به‌عنوان سری عکس‌هایی متوالی که از طریق هنر و ابزار سینمایی، به اثر دیداری و شنیداری تبدیل شوند و چه به‌عنوان ضبط مکانیکی تصاویر و اصوات، از طریق دوربین، بر روی نوارهای سلولوئیدی یا هر حامل دیگری که قابل ضبط باشند، به‌عنوان اثر سینمایی شناخته شده و در بسیاری از قوانین، مورد حمایت قرارگرفته است. این مطلب در قوانین کشورهایی همچون فرانسه، انگلستان، ایالات‌متحده، هند و دیگر کشورها تعیین گردیده است. اگرچه عبارات در قوانین، متفاوت است -همچون فیلم و اثر صوتی و تصویری- ولی همه به یک معنای واحد اشاره دارند. در قانون ایران نیز اثر سینمایی در ماده ۲ قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مورد حمایت قرارگرفته ولی تعریفی از این اثر ارائه نگردیده است.

این اثر، در دسته آثار مشتق و مشترک قرار گرفته و می تواند اقتباسی باشد. ازجمله اقتباس از یک رمان برای نوشتن فیلم‌نامه و یا استفاده از یک آهنگ برای یک فیلم. لذا در صورت اطلاق عنوان، می‌توان برای آثار سینمایی، احکام، آثار و شرایطی که برای آثار اقتباسی متصور است را نیز لحاظ نمود.

در این مقاله با بررسی تعیین ماهیت اثر سینمایی، این نتیجه حاصل شد که اثر سینمایی یک اثر مشترک است و تمامی پدیدآورندگان آن دارای سهم مشاعی در حقوق مالکیت فکری اثر سینمایی می‌باشند. لذا برای هرگونه بهره‌برداری از این دسته از آثار، توافق همه مؤلفان اصلی موردنیاز است. همچنین برای استفاده از اثر سینمایی برای ایجاد دنباله یا فیلم سینمایی دیگر یا اثری در نوع متفاوت، مثل ایجاد کتاب داستان و...، نیاز به اجازه همه مؤلفان اثر سینمایی است که البته برای بهره‌برداری بهتر، معمولاً این اجازه طی یک قرارداد جداگانه توسط تهیه‌کننده کسب می‌گردد. لیکن بهتر است چگونگی این توافق و حدود آن، به‌گونه‌ای که موجب استثمار عوامل فیلم نگردد، در اصلاحیه قانون تعیین شود. در خصوص مشتق بودن یا امکان اقتباسی بودن اثر سینمایی، در قوانین مورد بررسی، هیچ ابهامی وجود ندارد و تنها مشترک بودن اثر سینمایی در قانون انگلستان، هندوستان و ایالات متحده تایید نمی‌شود؛ چرا که قابل تفکیک نبودن اثر در قانون این کشورها، شرط است که اثر سینمایی را به اثر جمعی نزدیک‌تر می‌کند.

در قانون ایران، تعریفی از اثر سینمایی صورت نگرفته که با توجه به پیشرفت و توسعه این هنر در کشورمان نیاز است تا بیشتر به این اثر ازجمله تعریف و مفهوم آن پرداخته شود. ماهیت اثر سینمایی در حقوق ایران، با توجه به تعریفی که قانون مؤلفان و مصنفان از اثر مشترک ارائه می‌دهد، به اثر مشترک تمایل دارد و اقتباسی بودن آن نیز امکان‌پذیر می‌باشد. لذا حقوق مؤلفان اثر اولیه و حقوق همکاران مشترک این اثر در آن نهفته است. طبق ماده ۵ قانون مؤلفان و مصنفان

[Downloaded from clr.modares.ac.ir on 2024-05-13]

[DOR: 20.1001.1.22516751.1401.26.3.4.0]

ایران، اجازه بهره‌برداری از حقوق اثر اولیه، همراه با صدور مجوز مؤلف اثر اولیه است که معمولاً با بهره‌برداری مالی و تجاری به نفع این مؤلف، صورت می‌گیرد.

اما آنچه به‌عنوان اقتباس در آثار سینمایی مورد بحث قرار گرفته، اقتباس از رسانه‌ای به رسانه‌ی دیگر است –مانند اقتباس فیلم‌نامه از کتاب و یا نمایش‌نامه از فیلم و همچنین اقتباس فیلم از فیلم- که با استناد به قواعد کلی اقتباس، می‌توان حقوقی را برای مؤلف اثر اولیه، در بهره‌برداری از اثر اقتباسی، تعیین نمود. به عبارت دیگر، می‌توان گفت که مؤلفان اثر اولیه می‌توانند هم‌ردیف مؤلفان اثر اقتباسی باشند، حتی اگر در اثر دوم مشارکت نداشته باشند. این وضعیت خاص را می‌شود با این واقعیت توجیه کرد که اثر اقتباسی از تلاش و شهرت اثر اولیه بهره می‌برد.

لذا لازم است در قوانین ما مقرراتی برای رعایت حقوق نویسنده اثر اولیه، در بهره‌برداری از اثر اقتباسی پیش‌بینی گردد و حدود منافعی که مؤلف اثر اولیه از آن بهره‌مند می‌گردد، تعیین بشود. بهترین راه حل، الزام بهره‌برداری از آثار اولیه، بر طبق قراردادهای پیش‌نویس است که توسط سازمان های متولی فرهنگ و هنر ایجاد می‌گردد.

حق اقتباس در مرحله نقض نیز قابل پیگیری است و معیارهایی برای تشخیص نقض حق اقتباس وجود دارد: نخست اینکه مؤلف اثر اقتباسی، به اثر اول دسترسی داشته و با توجه به این دسترسی، اقدام به خلق اثر اقتباسی کرده باشد. دوم اینکه آنچه در اثر اقتباسی شبیه به اثر اصلی است، ازجمله عناصر پیش‌پاافتاده و غیرقابل حمایت اثر اولیه نباشد و اثر اقتباسی از جوهره اثر اول استفاده کرده باشد.

در پایان نیاز است تا تعریفی از منظر حقوق مالکیت فکری از اثر سینمایی در قوانین صورت پذیرد و می‌توان این تعریف را پیشنهاد نمود: «اثر سینمایی، نوعی اثر هنری و صوتی تصویری است که بر اساس یک اثر نمایشی یا نمایش‌نامه شکل می‌گیرد که ماهیت آن را به اثر اقتباسی تبدیل می‌نماید. به همین دلیل نیازمند اجازه صاحب اثر اولیه است. ترکیب پدیدآورندگان این اثر به‌گونه‌ای است که می‌توان گفت ماهیت آن، نوعی اثر مشترک است که حقوق آن بین مؤلفان اثر، به صورت مشاع بوده و بهره‌برداری از آن نیاز به موافقت مشترک مؤلفان یا قراردادی جداگانه دارد؛ البته به‌جز حقوق مؤلفینی که بهره‌برداری جداگانه از آثار آن‌ها امکان‌پذیر است و موجب رقابت اقتصادی با اثر سینمایی نمی‌گردد. این فرض شامل حقوق معنوی اثر، که متعلق به هریک از مؤلفین است، نمی‌شود».

به یقین تعریف ارائه‌شده می‌تواند دارای کاستی‌هایی باشد، اما گذشته از اهمیت اقتصادی اثر سینمایی و تعدد عوامل دخیل در تولید آن که حساسیتش را مضاعف می‌نماید، نیاز است ضمن

[Downloaded from clr.modares.ac.ir on 2024-05-13]

[DOR: 20.1001.1.22516751.1401.26.3.4.0]

اصلاح قانون مالکیت ادبی هنری، بخش خاصی به اثر سینمایی اختصاص داده‌شده و مقررات مرتبط، به تفصیل بررسی شوند و ابهام‌های موجود، ازجمله در تعیین اقسام حقوق مادی و معنوی، پدیدآورندگان، دارندگان حقوق مزبور، ماهیت و تعریف جامع از اثر سینمایی مرتفع گردد.

۵. منابع

۱-۵-. فارسی

الف) کتب

۱. رفیعا، بزرگمهر(۱۳۷۴). *ماهیت سینما، چ ۳*، تهران، امیرکبیر، ج ۱.

۲. زرکلام، ستار(۱۳۸۷). *حقوق مالکیت ادبی و هنری*، چ ۳، تهران، سمت.

۳. عمید، حسن(۱۳۵۳). *فرهنگ عمید، چ ۲۳*، تهران، سازمان چاپ و انتشارات جاویدان.

۴. کاری، پیتر و جو ساندرز(۱۳۸۶). *حقوق رسانه*. ترجمه حمیدرضا ملک محمدی، چ ۱، تهران، میزان.

۵. کلمبه، کلود(۱۳۸۵). *اصول بنیادین حق مؤلف و حقوق مجاور در جهان*، ترجمه علیرضا محمد زاده وادقانی، چ ۲، تهران، میزان.

۶. محمد زاده وادقانی، علیرضا(۱۳۹۶). *برگردان نو و برداشتی از مواد معاهده‌ی برن سند پاریس ۱۹۷۱*، چ ۱، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

۷. کرنو، ماری و ایزابل دولامبرتوری و پیر سیرنلی و کاترین والر (۱۳۹۰). *فرهنگ تطبیقی حقوق مؤلف و کپی‌رایت*، ترجمهٔ علی‌رضا محمدزادهٔ وادقانی و پژمان محمدی، چ ۱، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.

۸. محمد زاده وادقانی، علیرضا(۱۳۹۳). *گفتاری در حقوق بین‌الملل مؤلف و حقوق مجاور*، چ ۲، تهران، میزان.

۹. محمد زاده وادقانی، علیرضا(۱۳۹۸). *نگاه و نگرشی به قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸*. افق‌های نوین حقوق کیفری (مجموعه مقالات به مناسبت بزرگداشت دکتر آقایی نیا)، چ ۱، تهران، میزان.

۱۰. ب) مقالات

۱۱. شاکری، زهرا و سهیلا نورعلی (۱۳۹۹). *«سازمان مدیریت جمعی سینماگران؛ جستاری در نظام حقوقی آمریکا، انگلیس، فرانسه و هند»*، فصلنامه پژوهشهای حقوق تطبیقی، دوره ۲۴، شماره ۳، صص ۸۹-۱۲۶.

[Downloaded from clr.modares.ac.ir on 2024-05-13]

[DOR: 20.1001.1.22516751.1401.26.3.4.0]

۱۲. محمد زاده وادقانی، علیرضا(۱۳۸۷). «*تأملی در آثار مشترک و جمعی در حقوق مالکیت فکری*»، *فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی*، دوره ۳۸، شماره ۲، صص ۳۲۵-۳۲۸.

۱۳. محمدی، پژمان(۱۳۸۸). «*اصالت؛ شرط پیدایش اثر*». *مجله اندیشه‌های حقوق خصوصی*، شماره 15، صص ۳۱-۵۴. در: https://jolt.ut.ac.ir/article_24056.html (آخرین بازدید : ۱۴۰۰/۰۶/۱۹).

۱۴. ج) پایان نامه

۱۵. مختاری، گل‌آذین(۱۳۹۴). **ویژگی‌های حقوق مالکیت فکری در آثار سینمایی**. پایان‌نامه برای اخذ مدرک کارشناسی ارشد، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران.

۱۶. د) قوانین

۱۷. قانون حمایت از حقوق مولفان، مصنفان و هنرمندان ۱۳۴۸

۵-۲ منابع لاتین

A)books

1. David Bainbridge(1999). *Intellectual Property*, Pearson Education Limited, London.
2. Das, Jatindra Kumar(2015). *Law of Copyright*, New Delhi:Prentice-Hall of India Pvt.Ltd.
3. Goldstein, Paul & P. Bernt Hugenholtz (2010). *International Copyright*, London:Oxford University Press.
4. Kamina, Pascal (2002). *Film Copyright in the European Union*, Cambridge: Cambridge University Press.
5. Léger, Pauline (2018). *La Recherche D'un Statut de L'oeuvre Transformatrice*, Bibliothque de Droit Priv, tome 542.
6. Stamatoudi, Irini(2003). *Copyright and Multimedia Products*, Cambridge: Cambridge University Press.
7. Sterling, J.A.L(1992). *Intellectual Property Right in Sound Recording, Film & Video*, Londen:Sweet and Maxwell.

8. b)Articles

[Downloaded from clr.modares.ac.ir on 2024-05-13]

[DOR: 20.1001.1.22516751.1401.26.3.4.0]

9. Bernault, Carine(2014). «*Oeuvre audiovisuelle - Remake, sequel, prequel, spin off : regard sur le droit d'auteur et les exploitations « secondaires » des œuvres audiovisuelles»*, *Communication Commerce électronique* n° 11, pp 11-16. Available at: https://studylibfr.com/doc/2605736/communication-commerce-%C3%A9lectronique/ in 2021/02/20
10. Furtado, Rebecca(2016). «*what is adoptive under copyright law»*, Kolkata: *NUJS*, Available at https://blog.ipleaders.in/adaptation-copyright-law /in 2022/02/27
11. Gautier, Pierre-Yves(2002). «*L'indifférence de la bonne foi dans le process civil pour contrefaçon». Propriétés Intellectuelles*, n°3, pp 28-31. Available at https://www.irpi.fr/revuepi/article.asp?ART_N_ID=40 in 2021/07/02.
12. Maxwell, Winston & Katherine Bolger & Thomas Zeggane(2009). «*Unregard transatlantique sur les «scènes à faire » et autres banalities en droit d'auteur»*, *Propriétés Intellectuelles*, n°30, pp 31-38. Available at https://www.irpi.fr/revuepi/article.asp?ART_N_ID=459 in 2021/07/02.
13. Shaikh, Sharmeen (2019). «*India: Adaptation v/s Copyright Infringement»*, Avaible at: https://www.mondaq.com/india/copyright/783560/adaptation-vs-copyright-infringement. in 2022/02/27
14. c)site
15. US Copyright Office, Copyright In Derivative Works And Compilations, Library Of Congress, 101 independence Aveneue SE, Washington DC20559, last visited: 20/10/2013, available at: http://www.copyright.gov/circs/circ14.pdf
16. **d) statues and regulation**
17. Code de la propriété intellectuelle France 1992.
18. UK copyright law. copyright,design,and patent act of 1988.

[Downloaded from clr.modares.ac.ir on 2024-05-13]

[DOR: 20.1001.1.22516751.1401.26.3.4.0]

19. The united kingdom copyright act of 1956.

20. Indian the copyright act of 1957.

21. Us code copyright of 1996.

Knowing the Nature of Cinematic Works from the Perspective of Literary and Artistic Property Rights Looking at the French, English, American and Indian Laws

Kazem Amir Ahmadi[1], Mohsen Sadeghi[2]*

1. Ph. D. Student in Private Law, Faculty of Law & Politicalal Sciences, Tehran University, Tehran, Iran
2. Assosiate Professor in Private Law, Faculty of Law & Politicalal Sciences, Tehran University, Tehran, Iran

Receive:2022/09/19 Accept: 2023/01/17

Abstract

A cinematic work is a type of work of art that in most national systems is subject to special rules compatible with the nature, type of this work and its thriving industry. In national law, despite the flourishing film industry in society and its numerous enthusiasts, it has not been legislated and does not have a set of rules governing it. One of the reasons for this gap is the lack of a precise definition of this work and the lack of recognition of its nature. The main question is what is the nature of the cinematic work in the existing legal gaps? With the definition of joint work in the current laws of intellectual property, according to the law of France and Iran, unlike England, India and the United States, the cinematographic work is considered a joint work, and in the review of other categories can be said that a cinematic work is a derivative, adapted, audio-visual work. In all the examined laws, the cinematic work is an adapted work, because the use of the elements of the original work and the change in the format in the second work and a relative originality in creativity and innovation to create an adapted work are mentioned in all the examined laws, so it should be considered The rights of adapted works should be implemented in the national legislation to respect the rights of the author of the original work and to protect the cinematographic work. Also, in French law, like Iranian law, a cinematic work is considered a joint work, so how to exploit this work in French law should be taken into consideration in the legislation for cinematic works in Iran.

* Corresponding author:sadeghilaw@ut.ac.ir

[Downloaded from clr.modares.ac.ir on 2024-05-13]

[DOR: 20.1001.1.22516751.1401.26.3.4.0]

Keywords: Adapted Work, Derivative Work, Joint Work, Artistic Work, Audio and Visual Work, Cinematic Work

[Downloaded from clr.modares.ac.ir on 2024-05-13]

[DOR: 20.1001.1.22516751.1401.26.3.4.0]